

SOBER NEDERLANDS VLAGVERTOON

NAORLOGSE AMBASSADEGEBOUWEN
IN WASHINGTON EN BONN

HÉLÈNE DAMEN

In 1964 opende de Nederlandse overheid kort na elkaar twee nieuwe ambassadegebouwen: in Washington naar ontwerp van de Alkmaarse architect Piet Tauber en in Bonn van de Duitse architect Ernst van Dorp (afb. 1 en 2). De kanselarijen dienden als oplossing voor de bestaande huisvestingsproblemen, maar waren bovenal een symbolisch gebaar.¹ 'The building of an embassy is not an end in itself [...] it is a means of promoting contact and mutual understanding between two countries.'² Het gebouw was volgens toenmalig staatssecretaris L. de Block naast werkplek ook symbool voor de samenwerking tussen twee naties. Tijdens de opening van het gebouw in Washington op 29 januari 1964 benadrukte hij de intenties van de Nederlandse overheid en sprak ambassadeur J.H. van Roijen over belangrijk Nederlands vlagvertoon.³ Drie maanden later ging ook de ambassadeur in Bonn, G.E. Baron van Ittersum, in op de betekenis van de nieuwbouw, specifiek de ligging. Het uitzicht op de Rijn zou hem dagelijks herinneren aan 'wie stark dieser Strom als Lebensader Westeuropas unsere beiden Länder aufs engste verbindet'.⁴ Beide ambassades waren politieke, representatieve gebouwen en droegen volgens de bewindsman en de ambassadeurs symbolische betekenissen.

AMBASSADEBOUW: POLITIEK EN ARCHITECTONISCH VISITEKAARTJE

Hoewel de wetenschappelijke belangstelling voor de relatie tussen politiek, nationale identiteit en architectuur de afgelopen decennia internationaal is toegenomen en in het bijzonder voor de diplomatieke architectuur,⁵ is het aantal overzichtspublicaties over de Nederlandse ambassadearchitectuur tot op heden beperkt gebleven.⁶ Wel stond eerder de relatie tussen architectuur en nationale identiteit centraal in architectuurhistorisch onderzoek naar de betekenis van Nederlandse wereldtentoonstellingspaviljoens uit de periode 1910 tot 1958.⁷ Verondersteld wordt dat Nederlandse ambassadegebouwen net als landenpaviljoens op wereldtentoonstellingen als 'architectonische visitekaartjes' dienen om de beeldvorming over Nederland in het buitenland positief te beïnvloeden.

Dit artikel behandelt een deel van een promotieonderzoek dat zich richt op de representatieve rol van de Nederlandse ambassadebouw en de symboliek die daarin vooropstaat.⁸ Op basis van archiefonderzoek is gekeken naar de ontstaans- en receptiegeschiedenis van twee gebouwen uit eenzelfde tijdsgewricht, de wederopbouwperiode, toen de eerste in opdracht van de Nederlandse overheid als zodanig ontworpen ambas-

sadegebouwen tot stand kwamen. De twee ambassades, die kort na elkaar in 1964 werden geopend, waren van vergelijkbaar politiek gewicht en vielen op door het gebruik van baksteen, een materiaalsoort die veelal met Nederland werd geassocieerd. Daarnaast werden beide gebouwen door hun sobere vormgeving als stereotiep voor het nationale karakter geduid. Gezien de representatieve functie van de ambassades, die de twee grootste en tevens belangrijkste Nederlandse vertegenwoordigingen in het buitenland huisvestten, lijkt de relatie tussen politiek, nationale identiteit en architectuur een rol te hebben gespeeld bij de totstandkoming. Dat de overheid in eenzelfde tijdsbestek in Washington wel, maar in Bonn niet koos voor een Nederlandse architect is op zijn minst opmerkelijk.

Voor de wederopbouw van Nederland waren goede diplomatieke betrekkingen met zowel de Verenigde Staten als de nieuwe Bondsrepubliek Duitsland van politiek en economisch belang. Met de aanwezigheid van een grote missie ondergebracht in een representatief modern gebouw beoogde men de diplomatieke betrekkingen te versterken. De bouw van 'zo'n indrukwekkend gebouw' was, volgens De Block, dan ook gerechtvaardigd. In zijn openingstoespraak in Washington verklaarde hij: 'The United States being the guarantor of our peace and security, of our democratic freedom and other fundamental ideals which have been dear to us for centuries, it appears quite logical to us, [...] to pay exceptional attention to our representation in Washington.'⁹ Goede bilaterale betrekkingen waren niet alleen van belang voor 'the common defence against a common danger', ook vanuit economisch perspectief was de relatie belangrijk.¹⁰ De Marshallhulp, het naoorlogs herstelplan van de Verenigde Staten voor Europa, stimuleerde niet alleen de Nederlandse wederopbouw, maar droeg ook bij aan het economisch herstel van West-Duitsland. Een snel herstel van de Duitse economie was van groot belang voor Nederland. Er was de Nederlandse overheid veel aan gelegen om de relatie met beide landen, waarvan die met de oosterburen werd bemoeilijkt door anti-Duitse sentimenten, te verbeteren. In 1963 ondertekenden Nederland en Duitsland het *Ausgleichsvertrag* ter normalisering van de bilaterale betrekkingen. De diplomatieke nieuwbouw was een volgende stap om 'die gutnachbarlichen Beziehungen zu fördern und zu vertiefen', benadrukte Van Ittersum tijdens de opening van de ambassade in Bonn in april 1964.¹¹

GEBOUWEN BUITENLAND, VAN BEHEER NAAR NIEUWBOUW

Dat de Nederlandse overheid aan het begin van de jaren zestig twee ambassadegebouwen van formaat realiseerde, was uniek. Tot dan was het diplomatieke huisvestingsbeleid van Buitenlandse Zaken hoofdzakelijk gericht op huur en aankoop. Door de groei van

▲ 1. Nederlandse kanselarij in Washington, architect P. Tauber (Ministerie van Buitenlandse Zaken, Den Haag)

▼ 2. Nederlandse kanselarij in Bonn, architect E. van Dorp (Nationaal Archief, Den Haag)

het aantal posten en hun omvang nam de behoefte aan huisvesting na de Tweede Wereldoorlog toe. Bestaan- de panden bleken veelal te klein, bouwtechnisch on- voldoende en weinig representatief. Hoge huurprijzen en het ontbreken van geschikte alternatieven leidden ertoe dat de Nederlandse overheid vaker opteerde voor nieuwbouw, aanvankelijk van residenties en perso- neelswoningen. Vanaf het midden van de jaren vijftig trad Buitenlandse Zaken ook op als bouwheer van vol- ledige ambassadegebouwen. Negen jaar nadat de eer- ste in opdracht van de Nederlandse overheid gebouw- de ambassade in 1955 in Canberra was geopend, volgden Washington en Bonn.

Verantwoordelijk voor het bouwprogramma was de Directie Buitenlandse Dienst van het ministerie. Haar taak was 'het verzorgen van de zaken met betrekking tot de organisatie en administratie van de diplomatie- ke en consulaire vertegenwoordigingen (waaronder de huisvesting van kanselarij en personeel)'.¹² Ter uitvoe- ring hiervan was de directie onderverdeeld in diverse bureaus, waaronder het bureau Gebouwen Buiten- land, ook wel Dienst Gebouwen genoemd. De in 1951 opgerichte dienst was verantwoordelijk voor de aan- koop, huur, inrichting en het onderhoud van de am- bassadegebouwen. De rol bij bouwactiviteiten bleef onbenoemd.¹³

In een schrijven aan alle posten van 26 april 1954 meldt het hoofd van de Directie Buitenlandse Dienst een getroffen regeling met de Rijksgebouwendienst. Deze hield in dat het beheer in handen van het departement bleef, maar dat voor bouwkundige aangelegen- heden een beroep kon worden gedaan op de Rijksge- bouwendienst. De posten werd opgedragen om zonder vooroverleg met het departement 'geen bouwkundige kwesties meer te entameren of plaatselijke bouwkun- digen te raadplegen'.¹⁴ Het waarom van de nieuwe re- geling is onbekend, maar mogelijk betekende de toe- name van het bouwprogramma dat de hulp van de Rijksgebouwendienst in een regeling diende te wor- den vastgelegd.

In tegenstelling tot de andere overheidsgebouwen vielen de ambassadegebouwen niet onder directe ver- antwoordelijkheid van de Rijksgebouwendienst. Ze trad enkel op als adviseur over de bouwtechnische kwaliteit, de functionaliteit, het kostenbeheer en de architectuur.¹⁵ Voor adviezen bij de aankoop van ter- reinen, de vaststelling van het Programma van Eisen en de beoordeling van de door de ambassadeur aange- trokken architect en diens schetsontwerp werd de rijksbouwmeester geraadpleegd. Daarna diende het bouwplan door de minister van Financiën te worden goedgekeurd. Op verzoek kon de Rijksgebouwen- dienst tevens toezicht houden op de uitvoering van de bouwwerkzaamheden.¹⁶

RIJKSBOUWMEESTER VEGTER

Tijdens de ambtstermijn van rijksbouwmeester J.J.M. Vegter (1906-1982), van 1957 tot 1971, ontwikkelde en bouwde de overheid vijf nieuwe ambassadegebouwen: in Washington, Bonn, Lusaka, New Delhi en Brasilia. De ambassades waren net als die van Canberra door lokale architecten ontworpen, met uitzondering van Washington en New Delhi. Dit was voor een deel terug te voeren op de rol van de ambassadeur bij de planont- wikkeling. Naast het initiatief tot de bouw en het zoe- ken van een geschikte locatie stelde de *chef de poste*, zoals de ambassadeur ook genoemd wordt, gevraagd of ongevraagd een architect voor. Vaak was dit een ont- werper die ter plaatse enig aanzien genoot. Zo was de ontwerper van de ambassade in Canberra de Australi- sche architect Malcolm J. Moir, een autoriteit op het gebied van moderne architectuur. Ook architect Van Dorp genoot als voorzitter van de architectenbond van het district Bonn aanzien.

Vegter voerde hierover discussie met het departe- ment. In 1964 schreef hij over Bonn in zijn dagboek: 'De [Dienst Gebouwen] eist [inschakelen] van een Duit- se architect.'¹⁷ Om praktische redenen verkoos het de- partement lokale architecten boven nationale, vanwe- ge hun kennis van de plaatselijke bouwpraktijk en -verordening. Er was nog een andere reden: de voor- keur werd gegeven aan een subtiele vorm van repre- sentatie, waarbij werd aangesloten op de situatie en tradities van het gastland. Dit blijkt onder andere uit de reactie op het voorstel van Moir om de uitwerking van de gevels in Canberra uit te besteden aan een voor- aanstaand Nederlandse architect, teneinde een 'zo re- presentatief Nederlands mogelijk' gebouw te realise- ren. Het departement reageerde afwijzend. Afgezien van extra kosten vroeg men zich bij de Dienst Gebou- wen af of een Nederlandse gevel noodzakelijk was. 'Ligt het niet meer in de lijn om bij de bouw rekening te houden met de gebruikelijke bouwstijl van het land van vestiging en zal een Nederlandse gevel, hoe mooi dan ook van opzet, niet uit de toon vallen.'¹⁸ Vegter, die als 'rijksarchitect' landgenoten prefereerde, kreeg in Washington zijn zin, in Bonn niet.

NIUWBOUW IN ANTWOORD OP RUIMTEGEBREK EN GROEIENDE VERTEGENWOORDIGING

Toen Van Roijen in 1950 aan zijn ambtsperiode als am- bassadeur van de grootste Nederlandse diplomatieke vertegenwoordiging in het buitenland begon, trof hij in de Amerikaanse hoofdstad een sterk verouderd kan- toorgebouw aan. Het pand in Euclid Street, in 1921 aangekocht als residentie, bood vanaf 1944 onderdak aan de ambassade. Al snel kampte de groeiende post met ruimtegebrek. Bovendien was het gebouw sterk verouderd en weinig representatief.

In maart 1956 verzocht Van Roijen de minister van Buitenlandse Zaken om de oude kanselarij te vervan-

3. Maquette van Nederlandse kanselarij in Washington (Ministerie van Buitenlandse Zaken, Den Haag)

gen door 'een modern, uitgebreid en in een gunstiger omgeving gelegen gebouw'. Het departement ondersteunde het verzoek en benadrukte de ligging in een achteruitgaande buurt. Na een bezoek aan Washington in september 1957 wees de minister van Financiën het verzoek af. De bewindsman erkende de problemen, maar was van mening dat een grote investering onder de toenmalige financiële omstandigheden niet gerechtvaardigd was.¹⁹ Toen twee jaar later het plafond van een van de kamers naar beneden kwam, kreeg de ambassadeur alsnog volmacht om op zoek te gaan naar een geschikte locatie. Zijn oog viel op een bouwperceel aan de Linnean Avenue, in een ruime villa-wijk grenzend aan het prachtige Rock Creek Park en op korte rijafstand van het State Department. Begin mei 1960 tekende hij het voorlopig koopcontract.²⁰

In Bonn voltrok zich een vergelijkbaar proces. Kort nadat de Nederlandse vertegenwoordiging in 1950 haar intrek had genomen in drie huurpanden in de Koblenzer Strasse en de Kölner Strasse in Bad Godesberg, kampte de ambassade met ruimtegebrek. Een in 1953 opgericht noodgebouw in de tuin van een van de huurpanden bood tijdelijk soelaas. Toen het verkeer door de Koblenzer Strasse toenam en de panden dringend onderhoud vergden, besloot de overheid een bouwperceel aan de Sträßchensweg in het Johanniterviertel te

kopen. Terwijl de ambassadeur in Washington aandrong op het snel leveren van een schetsontwerp vanwege de beperkte geldigheid van het koopcontract, adviseerde zijn ambtgenoot in Bonn de bouwplannen uit te stellen vanwege het tijdelijke karakter van de stad als regeringszetel van de nieuwe Bondsrepubliek.²¹

WASHINGTON: MEERVOUDIGE ONTWERPOEDRACHT

De keuze van Van Roijen voor een bouwperceel in een woonwijk was niet zonder risico. Volgens in Washington geldende regels konden betrokkenen tijdens speciale *hearings* georganiseerd door de Board of Zoning bezwaar maken tegen een bouwplan. Van meet af aan was bekend dat diverse omwonenden, waaronder een projectontwikkelaar van een bebouwingsplan tegenover het ambassade terrein, de nieuwbouwplannen van de Nederlandse overheid met grote waakzaamheid volgden en mogelijk zouden afkeuren. De overheid wenste de aankoop pas te bekrachtigen na goedkeuring door de Board. Om het bouwplan snel te kunnen voorleggen aan de Board adviseerde de rijksbouwmeester een meervoudige opdracht uit te schrijven.

In juli 1960 nodigde Vegter vier jonge Nederlandse architecten uit. Joost van der Grinten, Jan Verster, Jo

4. Entreehal kanselarij Washington (Ministerie van Buitenlandse Zaken, Den Haag)

Kruger en Piet Tauber stonden aan het begin van carrières waarvan de Rijksgebouwendienst ‘hoge verwachtingen’ had.²² Vanwege ‘elders betoonde belangstelling en kundigheid in het scheppen van een eenheid van gebouw en groene omgeving’ beschikten de vier volgens Vegter over een ‘zodanig feeling voor het landschappelijke verantwoorde’, dat hun voorstellen het karakter van de omgeving niet zouden ‘schaden’, maar ‘in kwaliteit en aantrekkelijkheid verhogen’.²³ Na beoordeling van de vier plannen kreeg plan *Zestien* van Tauber lof voor ‘de voortreffelijke aanpassing aan het terrein, de gelukkige plaatsing van de bouwmassa’s en de goede ligging van de parkeerterreinen’ evenals de ‘karaktervolle eenvoud’ van de architectuur. Het ontwerp behoefde wel enige aanpassingen, maar deze konden volgens de jury eenvoudig en zonder aantasting van de opzet worden doorgevoerd.²⁴

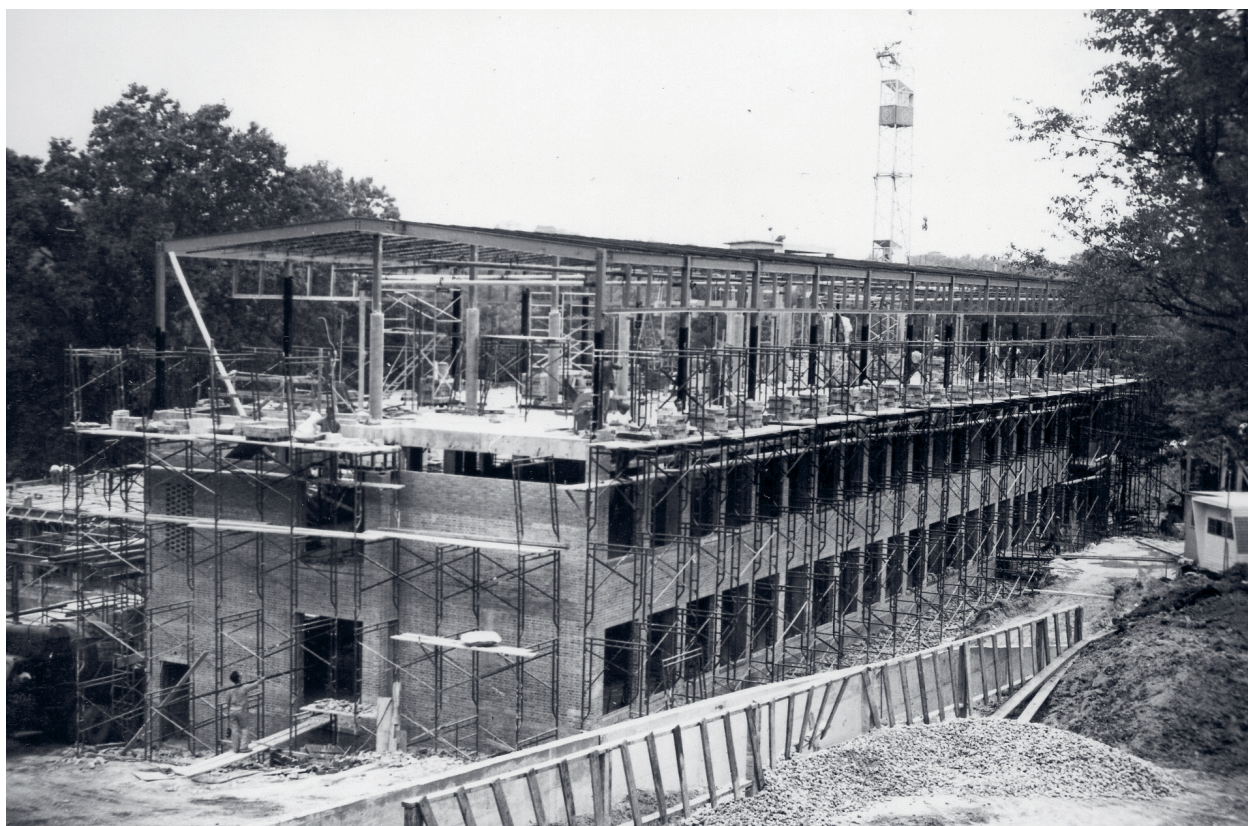
Een maand na de uitslag vertrok Piet Tauber (1927-2017) met een in Amsterdam vervaardigde maquette naar Washington om zijn schetsontwerp te verdedigen voor de Board of Zoning (afb. 3). Later schreef hij hierover: ‘De diverse a.s. burens gaven hun visie en een speculatiebouwer met grond aan de overkant van de weg was lastig, maar toch kwamen we daar zonder kleerscheuren doorheen.’²⁵

Helemaal vlekkeloos verliep de voorbereiding niet. Speculatiebouwer W. Taylor bleef zich tegen de plannen verzetten, waardoor de bouw pas eind 1961 startte. In de tussentijd werd Tauber op aanraden van de ambassade bijgestaan door het lokale architectenbureau van Bob Deigert en Dave Yerke. De uitvoering was in handen van het aannemersbedrijf H.J. Nederhorst uit Gouda, dat hiervoor een joint venture had afgesloten met de Amerikaanse firma Wm.P. Lipscomb Inc. De Nederlands-Amerikaanse combinatie had als voordeel dat zowel ‘de plaatselijke aspecten’ als de ‘aanvoer van Nederlandse bouwmaterialen’ en de ‘verwerking door Nederlandse specialisten’ gewaarborgd werden. Bovendien was men, zo schreef de aannemer in een brief aan de minister, op deze manier ‘verzekerd van het Nederlandse aspect in het bouwwerk’.²⁶

De essentie van het ontwerp was volgens Tauber het spel van de bouwmassa’s met voorplein, terrassen en parkeerplaatsen in het glooiende terrein met zijn mooie beplanting. Hoewel er in de uitwerking was gedacht aan Hollandse elementen, zat de kracht van het ontwerp in het inspelen op het hoogteverschil in het terrein, van noord naar zuid oplopend tot 25 meter – ‘Niet bepaald een Hollands gegeven’.²⁷ Voor inspiratie had Tauber dan ook over de eigen landsgrenzen gezocht. De campus van de universiteit van Aarhus van C.F. Møller uit 1946 diende als voorbeeld voor de ligging, terwijl het raadhuis van Aarhus ontworpen door Møller en Arne Jacobsen uit 1942 als inspiratiebron diende voor de vormgeving en detaillering van het exterieur.²⁸

De ambassade kent een gelede bouw van drie bouwmassa’s: twee kantoorvleugels verbonden door een middendeel met representatieve ruimten.²⁹ De ruimtelijke opzet van de kantoorvleugels is gelijk. Per verdieping bevinden zich twee zones met (kantoor)vertrekken, die worden ontsloten door een middengang. Het representatieve middendeel kent een verbijzonderde ruimtelijke opzet. Een monumentale trap geeft toegang tot de entreehal met vide op de eerste verdieping (afb. 4). De kantine en het auditorium zijn rechtstreeks vanuit de hal bereikbaar. De ambassadeurskamer, bibliotheek en vergaderzaal op de tweede verdieping zijn via een trap en gaanderij bereikbaar.

Het gebouw heeft een constructieve opbouw van gewapend beton aan de buitenzijde bekleed met een huid van baksteen (afb. 5 en 6). Het is geen betonskelet, maar een binnenspouwmuur van gewapend beton met een balkloze vloerplaat, eveneens van gewapend beton. Halverwege de overspanning worden de vloerplaten ondersteund door ronde slingerstijlen van gebouchardeerd kwartsbeton. De buitenspouwmuur is van halfsteens metselwerk en volgens Amerikaanse bouwtraditie direct tegen de betonnen binnenmuur geplaatst.³⁰ De pui van de ontvangsthal in Franse Buxy-kalksteen en de licht hellende, koperen zadelda-

5 en 6. Kanselarij in Washington in aanbouw (Ministerie van Buitenlandse Zaken, Den Haag)

7. Prinses Beatrix plaatst gedenksteen in kanselarij in Washington (Ministerie van Buitenlandse Zaken, Den Haag)

ken geven het geheel enig gewicht. Het afstappen van de in Nederland 'vertrouwde spouwmuur' was volgens Tauber de meest ingrijpende wijziging ten opzichte van het oorspronkelijke ontwerp.³¹

TAUBER: EENVOUD EN TERUGHOUDENDHEID

De muuropbouw mag dan typisch Amerikaans zijn, de bakstenen gevels met repeterende openingen verwijzen in materiaalgebruik en vormgeving naar het thuisland. De circa 350.000 Brabantse bakstenen en honderden houten kozijnen werden uit Nederland aangevoerd. De gevels, die volgens de architect secundair waren aan de compositie van de bouwmassa's en 'geen opsiering' behoefden, werden in Vlaams metselverband uitgevoerd. Dit is opmerkelijk, omdat dit metselverband doorgaans bij dragende muren wordt toegepast, maar in Washington decoratief, als gevelbekleding. Hierover heeft Tauber zich niet uitgelaten, hij sprak slechts over een persoonlijke voorkeur voor 'mooie stille maar levendige baksteenvlakken met daarin scherp uitgesneden gaten'. Door een kantelaaf van twee centimeter en geen uitstekende raamdorpels toe te passen, benadrukte hij de vlakheid van de gevels. Het was 'dit platte, lineaire en kleurige' waarom de Amerikanen het gebouw 'zo Hollands' vonden.³² In een interview met *Het Vrije Volk*: 'Ik streef naar eenvoudige, eerlijke vormgeving, waarbij ik poog een zo ide-

aal mogelijk vergelijk te vinden tussen de doelmatigheid, de omgevingen de uiterlijke verschijningsvorm.'³³ De sobere materiaalkeuze en kleurstelling van het exterieur zijn doorgevoerd in het interieur, waar wit geschuurde muren, natuurstenen vloeren en houten plafonds overheersen, met uitzondering van het auditorium met zijn rode plafond en een roodbruine vloerbedekking.³⁴

ONTVANGST BIJ PUBLIEK EN CRITICI

De publieke opinie was positief over de ambassade. Bij de beschrijving van het gebouw werd regelmatig verwezen naar de eigenschappen van de Nederlanders: 'praktisch, helder, solide, op het eerste gezicht wat saai, doch bij nadere kennismaking meer innerlijke charme tonend dan men aanvankelijk vermoedde'.³⁵ De woorden van de geestelijk vader, die het sober uiterlijk en verfijnd interieur vergeleek met de Nederlandse volksaard, vonden gretig aftrek.³⁶ Ook het gebruik van de Hollandse baksteen werd veelvuldig opgemerkt. De nieuwe ambassade was een pronkstuk van baksteen met een typisch Hollands karakter: 'eenvoudig, degelijk en stijlvol' (afb. 7).³⁷

Bijzonder positief was *The Washington Post*.³⁸ Architectuurcriticus Wolf Von Eckardt sprak slechts in superlatieven: 'Superb', 'tasteful quality' en 'modern without fuss, grilles and fins'. In plaats van 'flashy

ostentation' stond het gebouw voor 'Quiet Quality'. Zonder te pronken 'in an age of neurotic "self-realization"' was het gebouw 'quietly sure of itself'. Von Eckardt herkende in het gebouw de eenvoud, eerlijkheid en het respect voor materiaal zoals bij H.P. Berlage. Ook verwees hij naar het strakke werk van Piet Mondriaan, maar daarnaast bevatte het bouwwerk 'a more indigenous warm and human quality', zoals het Hilversumse stadhuis van W.M. Dudok. Ongeacht aan wie Tauber schatplichtig was, de ambassade was 'an exceptionally pleasing building simply because it has been carefully designed through and through with exceptional care and thought'. Alleen al het feit dat de ramen openingen waren die uitnodigden 'to sit by them and look out of them. [...] They frame the view out of sheltered, not glass-walled rooms.' De Amerikaan was duidelijk geen voorstander van modernistische architectuur.

Naast alle nationale en internationale lof voor het gebouw, dat het prestige van Nederland op het gebied van architectuur in de VS zou vergroten, was er ook kritiek.³⁹ 'Een gemiste kans in Washington', kopte het *Eindhovens Dagblad*. Het gebouw werd omschreven als een strikt, zakelijk kantoorgebouw waarin 'niets speels, weinig gezelligs en zelden iets origineels' viel te ontdekken: 'Nederland op een wat mistige morgen'.⁴⁰ Ook de initiator van de bouwplannen, de ambassadeur, was verdeeld positief. Van Roijen, die publiekelijk sprak over een belangrijk stuk Nederlands vlagvertoon, liet zich in een interne memo ontvallen de ambassade 'weinig spectaculair' te vinden.⁴¹

BONN: OPDRACHT AAN EEN LOKALE ARCHITECT

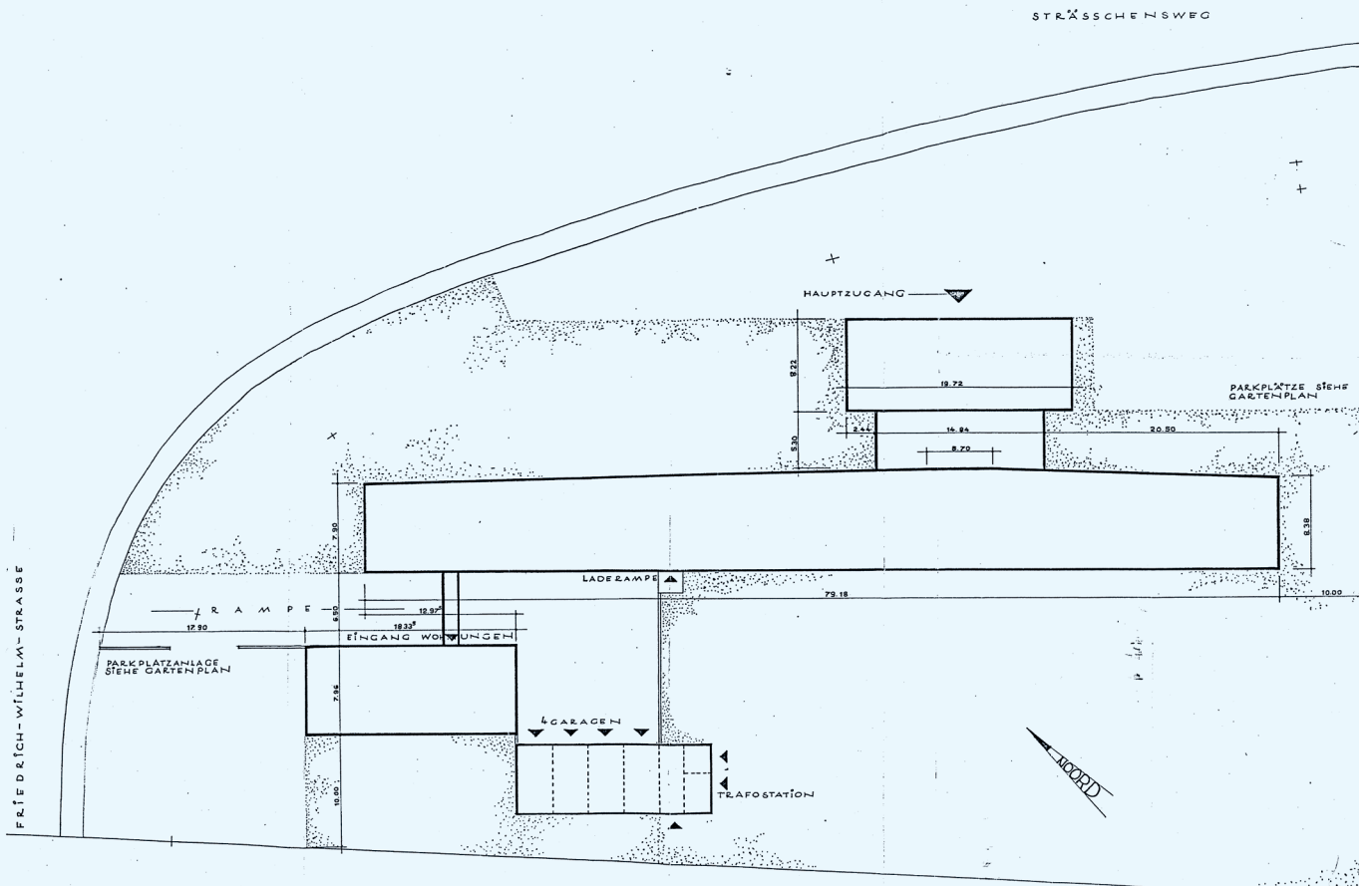
De bouwplannen in Bonn dateren uit de jaren vijftig. In 1954 ontving de Duitse architect Woldemar Von Holly opdracht tot het maken van een 'Vorentwurf'.⁴² Het ambassadeterrein aan de Sträßchensweg hoek Friedrich-Wilhelm-Straße gelegen in het Johanniterviertel bleef vanwege de politieke ontwikkelingen echter onbebouwd. Begin jaren zestig, toen er geen bezwaren meer waren tegen een permanente vestiging in de Bondshoofdstad, werd er op initiatief van de in 1959 aangetreden ambassadeur H.F.L.K. van Vredenburg een nieuwe architect gezocht.

De verhoudingen tussen de Rijksgebouwendienst en Buitenlandse Zaken, in het bijzonder de diplomaten ter plaatse, leidden regelmatig tot irritaties. In een telexbericht van 6 augustus 1961 schreef Van Vredenburg over 'moeilijkheden met de rijksbouwmeester'. Vegter, die zich eerder al negatief had uitgedrukt over de wens van de ambassade voor een lokale architect, zou de bouw van de ambassade andermaal hebben vertraagd. De ambassadeur deed een dringend beroep op het departement om de moeilijkheden uit de weg te ruimen.⁴³ Nog dezelfde maand bezocht Vegter daarom Ernst van Dorp (1920-2003), een van de drie door de ambassade voorgedragen Duitse architecten. Het oeu-

vre van de jonge Duitser was weliswaar bescheiden, maar bevatte een aantal representatieve gebouwen, waaronder de Duitse ambassade in Rio de Janeiro (1959). In Bonn bezocht de rijksbouwmeester naast het bureau van Van Dorp diens Haus des Deutschen Handwerks (1953) en het hoofdkantoor van de Sparkasse (1955). De professionele deskundigheid en het organisatorisch vermogen van de architect maakten indruk op Vegter. 'Een zeer vakkundig en begaafd architect, die het ontwerp en de realisatie in gelijke mate royaal beheerst.' Een specifieke bouwstijl werd niet genoemd.⁴⁴

Het eerste schetsontwerp was binnen een maand gereed. In samenspraak met de ambassade werkte Van Dorp het ontwerp uit, waarna het in november in Den Haag werd gepresenteerd. Termeer en Vegter waren enthousiast. Tijdens zijn verblijf bezocht Van Dorp diverse Haagse overheidsgebouwen. Bij een volgend bezoek zouden het Bouwcentrum in Rotterdam en van Vegter onder meer het Huis der Provincie in Arnhem worden bezocht, schreef Van Dorp in een *Aktennotiz*.⁴⁵ De architect kreeg opdracht om in samenspraak met de ambassade de bouwvoorbereiding uit te voeren en de benodigde ingenieurs te regelen. Op 24 januari 1962 bevestigde ambassadeur Van Vredenburg namens Buitenlandse Zaken de opdracht aan Van Dorp. In het contract werd expliciet vermeld dat bij de aanbesteding zowel Duitse als Nederlandse aannemers zouden worden uitgenodigd.⁴⁶ Uiteindelijk werden zes aannemers, onder wie drie Nederlandse en drie Duitse, gevraagd een offerte in te dienen. Op advies van de architect werd de bouw in juni 1962 vergund aan de Duitse firma Gebr. Eimermacher GmbH uit Bonn.⁴⁷ Op 28 september 1962 legde Van Vredenburg de eerste steen. Ruim anderhalf jaar later, 28 april 1964, opende zijn opvolger Van Ittersum de nieuwbouw. Na de Verenigde Staten, Frankrijk en Groot-Brittannië was Nederland de vierde natie die zich met een nieuw, modern ambassadegebouw presenteerde in de Bondshoofdstad.⁴⁸

Het gebouw bestond oorspronkelijk uit drie bouwdelen, een kantoorgebouw, een entreegebouw met representatieve ruimten en een woongebouw (afb. 8). Alle gebouwen zijn in een laagbouw van beton en staal uitgevoerd en hebben gedeeltelijk dragende muren. Het kantoorgebouw is negentig meter lang en bestaat uit drie bouwlagen, grotendeels uitgevoerd in strakke Hollandse baksteen, met een glazen vliesgevel aan de achterzijde. Het entreegebouw is vormgegeven als een glazen paviljoen met koperen frame en voordeur. Via een open trappenhuis zijn de grote ontvangstzaal met zicht op de Rijn en de kantoorverdiepingen aan de achterzijde bereikbaar (afb. 9). Eronder bevindt zich een schuilkelder. De interactie tussen gebouw en omgeving was, volgens de architect, essentieel voor het ontwerp. De openheid van de glazen ingangspartij en

8. Plattegrond en situatie kanselarij in Bonn (Kerstin Würker, Bonn)

9. Trappenhal en ontvangstruimte kanselarij in Bonn (Nationaal Archief, Den Haag)

houten trap bood buitenstaanders een blik naar binnen. Omgekeerd ontving het ambassadepersoneel bij het verlaten van hun bureau 'een wijde blik' op de omgeving.

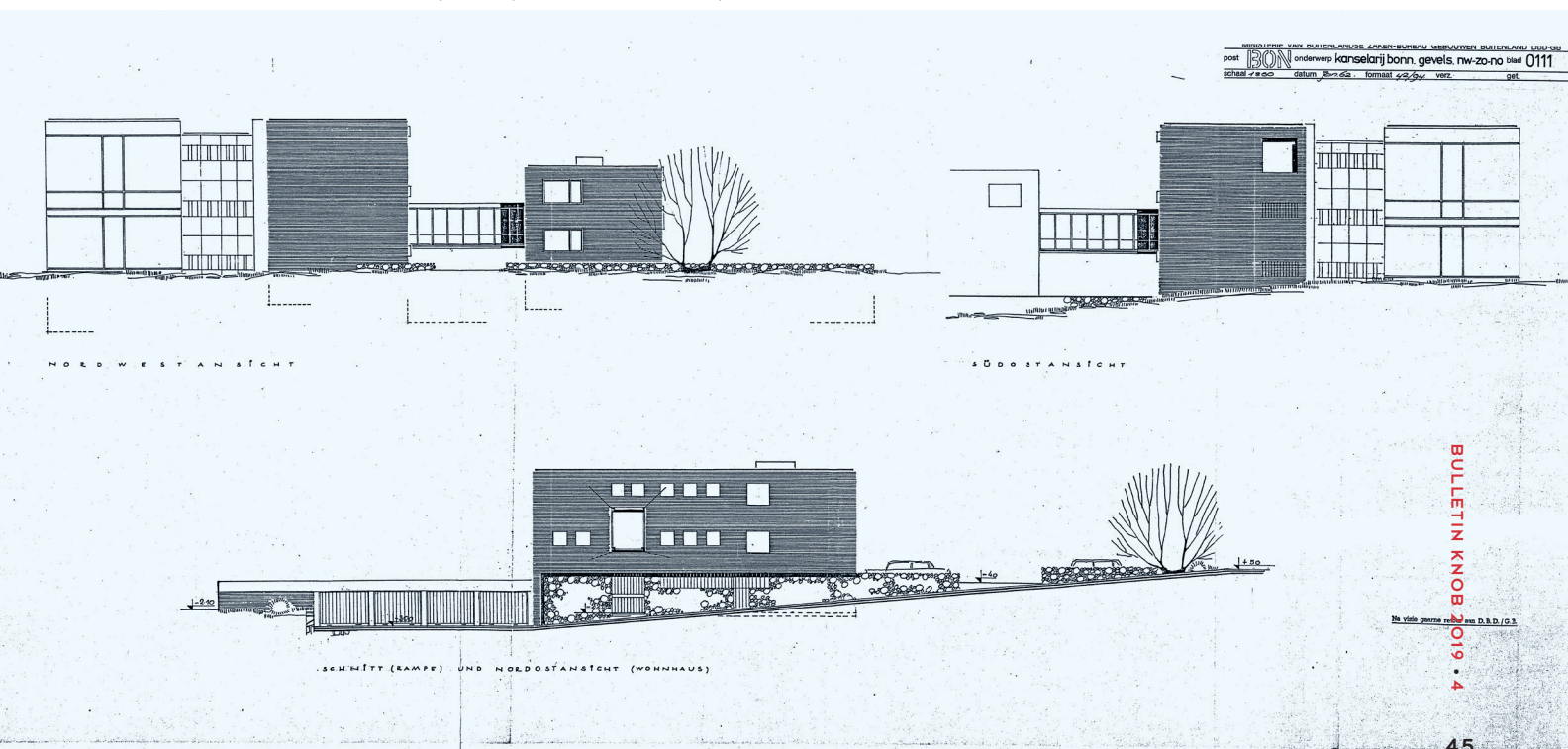
Het open karakter van het paviljoen contrasteert sterk met de bakstenen voorgevel van het kantoorgebouw, die slechts wordt onderbroken door vierkante raamopeningen, een terugkerend architectonisch element in het werk van Van Dorp (afb. 10).⁴⁹ De massiviteit van de gevel is versterkt doordat de kozijnen iets zijn teruggeplaatst in de muur. De kantoorgevel loopt naar de zijkanten subtiel terug, waardoor het paviljoen optisch meer nadruk heeft. Het gesloten trappenhuis vormt de verbinding tussen het glazen paviljoen en de lager gelegen bakstenen kantoorvleugel. De gevels van het trappenhuis zijn uitgevoerd in Hollandse baksteen in sierverband (afb. 11). Het woonhuis, gelegen aan de achterzijde van het kantoorgebouw, is eveneens in baksteen en met dezelfde vierkante raamopeningen uitgevoerd. Aan de tuinzijde bevindt zich een glazen loopbrug verbindt het woongebouw met het kantoorgebouw. Net als het exterieur kenmerkt ook het interieur zich door een combinatie van modern en traditioneel. Terwijl de kantoorruimten, met uitzondering van de ambassadeurskamer, neutraal en sober zijn vormgegeven, geven de natuurstenen vloer van Noorse kwartsiet in de entreehal, de hardhouten trap en de trapleuningen van staal en hout het ontvangstgedeelte een representatieve uitstraling.⁵⁰

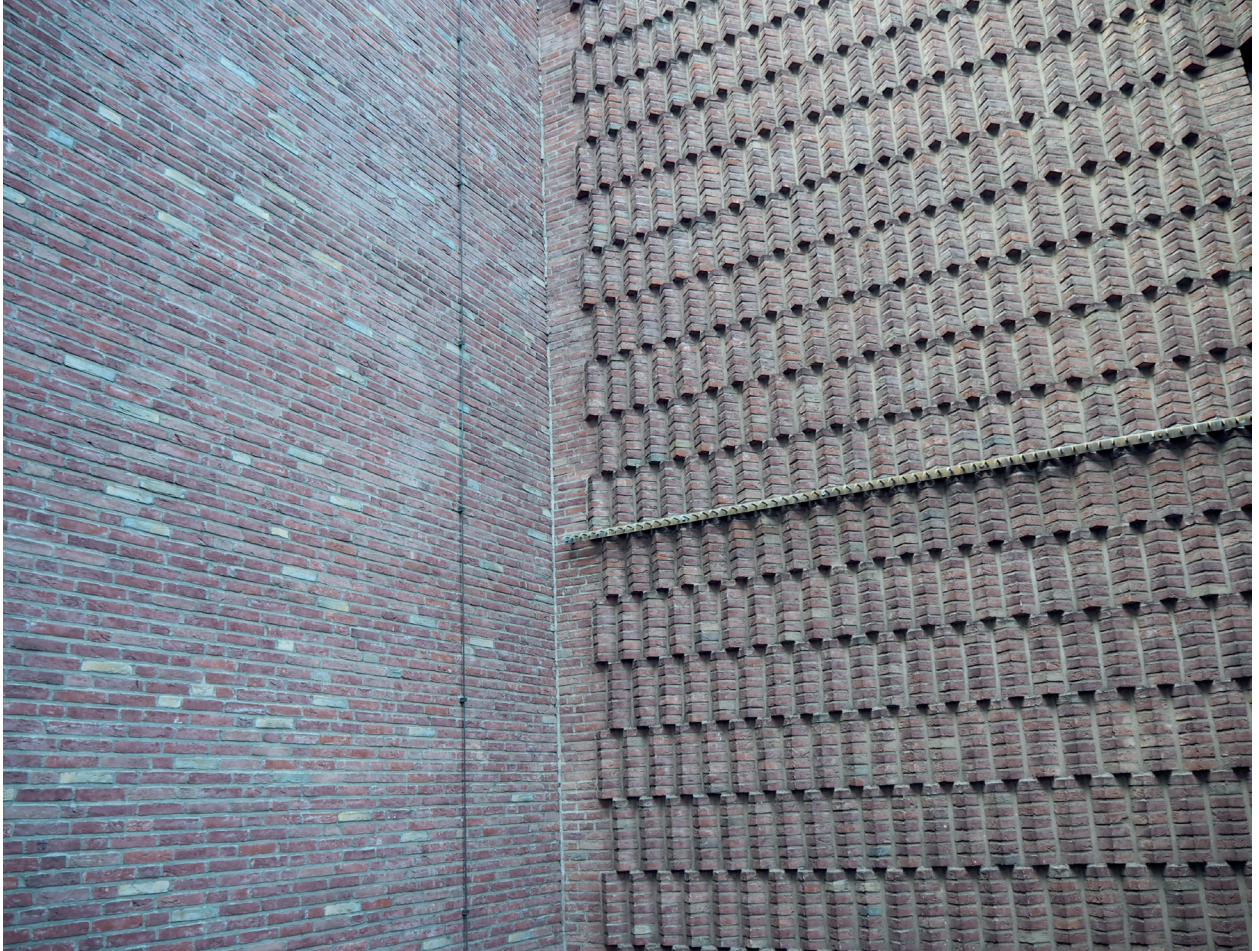
VAN DORP: VERWANTSCHAP EN BESTENDIGHEID

Hoewel de ambassade niet het eerste representatieve gebouw was dat Van Dorp ontwierp, benadrukte de architect in een interview de bijzondere uitdaging van de Nederlandse opdracht.⁵¹ Als symbool van een natie in het buitenland was een ambassadegebouw volgens Van Dorp niet zomaar een kantoorgebouw. Een ambassadegebouw diende zich als een 'wáárdige representatie van het land' aan te passen aan de landsaard en de omgeving zonder opvallend de aandacht te trekken, maar wel met een eigen karakter. Het teruggrijpen van hedendaagse moderne architecten op 'antieke expressies' en de geschiedenis met als resultaat 'paleisachtige concepties in moderne materialen' was volgens hem niet de oplossing. Niet de vorm maar het materiaal leverde een representatief gebouw, dat 'mooi' moest verouderen. Behalve 'verwant' aan het land waarin gebouwd werd, moesten de materialen dan ook 'duurzaam' en 'bestendig' zijn. Als slecht voorbeeld noemde Van Dorp de regeringsgebouwen in Bonn, die steeds opnieuw moesten worden gepleisterd. Baksteen en glas daarentegen waren duurzame materialen, die naarmate ze ouder werden ook meer karakter toonden.

Op initiatief van Van Dorp werd in combinatie met beton en glas gekozen voor de toepassing van Hollandse baksteen. In plaats van de baksteen als verwijzing naar het thuisland te noemen, benadrukte Van Dorp juist de verwantschap met het architectuurbeeld in steden als Keulen. Door de grote diversiteit in kleur

10. Gevels en aanzichten kanselarij Bonn (Kerstin Würker, Bonn)

11. Detail bakstenen gevel trappenhuis kanselarij Bonn, in sierverband (foto auteur, 2018)

was het bovendien eenvoudig om aan te sluiten op de omgeving van het Rijnlandschap, waar een te donkere steen uit de toon viel en een te gele 'te industrie-achtig' overkwam. De bakstenen gevels verwezen eerder naar het gastland dan het thuisland. Dit gold ook voor de moderne vormgeving van het paviljoen en de glazen vliesgevels, die volgens Van Dorp waren ingegeven door de moderne architectuur van de regeringsgebouwen in Bonn.

PUBLIEKE ONTVANGST

De Nederlandse overheid had naar eigen zeggen een voorbeeld van 'staatlicher Repräsentation' gebouwd, zonder daarbij te kiezen voor een specifieke architectuurstijl. 'Historismus und Modernismus sind fehl am Platz, grosszügige Form und noble Zurückhaltung sollten Richtschnur sein.'⁵² Enkele dagen na de opening schreef Van Ittersum een brief aan de minister van Buitenlandse Zaken. Daarin sprak hij over 'een zeer bevredigende belangstelling van Duitse zijde'. Tweehonderdvijftig genodigden onder wie hoge Duitse bewindslieden, vertegenwoordigers van de stad, diverse bedrijven en banken, en 'leidende' Duitse en 'vooraanstaande' Nederlandse journalisten hadden de opening bijgewoond.⁵³ Eerder had de ambassadeur aangegeven, dat 'gedachtig een gelijksoortige gebeurtenis te Washington' 'enige feestelijkheid' op zijn plaats was en de aanwezigheid van de minister en staatssecretaris gewenst werd. Beide bewindslieden

zouden tot zijn ergernis ontbreken. '[Het] zal toch niet onopgemerkt blijven dat de ambassade in het verre Washington meer officiële Nederlandse aandacht heeft gekregen dan die in het nabije Bonn.'⁵⁴

De vrees van de ambassadeur voor te weinig belangstelling bleek voorbarig. Genodigden en architectuurdeskundigen waren het eens: 'een uitermate geslaagde combinatie tussen functionele architectuur, zakelijkheid en aan het landschap aangepaste esthetiek'.⁵⁵ 'Een kraakzindelijk Nederlands gebouw', 'het fraaiste en modernste ambassadegebouw, dat Nederland in het buitenland bezat', oordeelden andere Nederlandse dagbladen.⁵⁶ Het paviljoen werd vergeleken met een eigentijdse kraamkliniek, symbool voor het nieuwe, opborrelende leven. De bakstenen muren hadden een kloosterachtige ingetogenheid, die paste bij beroepsdiplomaten. Het gebouw was bovendien volkomen in overeenstemming met de Nederlandse efficiency en zuinigheid: mocht de Bondsregering in de toekomst naar Berlijn vertrekken dan kon de Nederlandse kanselarij altijd dienstdoen als kraamkliniek of klooster.⁵⁷ Naast positieve geluiden waren er ook negatieve geluiden, zij het spaarzaam en hoofdzakelijk vanuit het thuisland. Volgens een Haagse krant waren er slechts twee zaken typisch Nederlands: de vlag en de wapperende was van de huismeester.⁵⁸ Ook Van Ittersum, die in de openbaarheid sprak over 'ein so schönes und modernes neues Gebäude', was persoonlijk niet gecharmeerd.⁵⁹ Men kon van mening verschillen of 'de

kanselarij' als zodanig geslaagd was, maar zelfs 'met de beste wil van de wereld' was er volgens hem 'niets in Van Dorps kanselarij dat Nederlanders [aansprak] te ontdekken!'⁶⁰

De vrees van de Nederlandse overheid dat de nieuwbouw in het gastland verkeerd zou worden uitgelegd, bleek ongegrond. Duitse kranten omschreven de ambassade als het 'modernste und eleganteste Gebäude aller Botschaften in Bonn' en als 'ein Schmuckstück für das Regierungsviertel'.⁶¹ Het glazen paviljoen stond symbool voor 'das Auge der Botschaft' en was een goed voorbeeld van 'staatlicher Repräsentation'.⁶²

De combinatie tussen glazen transparantie en bakstenen geslotenheid werd in Duitsland als een typisch Hollandse ontwerp- en materiaalbenadering omschreven.⁶³ Naast de Hollandse baksteen, die vooral in krantenberichten werd benadrukt, herinnerden de heldere ordening en eenvoudige vormgeving aan de Nederlandse bouwstijl, waardoor het gebouw 'in einem ganz spezifischen Sinne national repräsentativ' zou zijn. Door het ingetogen karakter van de architectuur was het gebouw niet alleen representatief, maar voldeed het aan de algemene eisen van een ambassade in architectonische zin.⁶⁴ Door het gebruik van voor de Hollandse bouwcultuur typische details als de Hollandse baksteen en de 'großzügige Glasfenster' was het gebouw een verwijzing naar de opdrachtgever.⁶⁵ Maar het gebouw was meer dan een nationaal monument, het vormde de opmaat tot de internationale erkenning van Bonn als definitieve regeringszetel van de Bondsrepubliek Duitsland. Mede hierom werd de voormalige 'kanselarij' na het vertrek van de Nederlandse vertegenwoordiging naar Berlijn in 2001 op de gemeentelijke monumentenlijst geplaatst, als symbool voor de politieke geschiedenis van de Bondsrepubliek en haar buitenlandse betrekkingen in de jaren zestig.⁶⁶

DE NIEUWE AMBASSADES: PRAGMATIEK EN SYMBOLIEK

Terwijl het ambassadegebouw in Washington al meer dan een halve eeuw de Nederlandse vertegenwoordiging in de Verenigde Staten huisvest, heeft het gebouw

in Bonn zijn nationale status verloren. Als architectonisch erfgoed van de Bondsrepubliek bezit de voormalige ambassade anno 2019 vooral lokale betekenis.

In zowel Washington als Bonn koos de overheid voor een bouwperceel in een woonwijk, op gepaste afstand van de regeringszetel. Beide ontwerpers hielden nadrukkelijk rekening met de omgevingen en kozen voor een architectuur die weliswaar modern maar ingetogen was. Terwijl Tauber dit deed vanuit een persoonlijke ontwerphouding, verwees Van Dorp naar de specifieke functie van een ambassadegebouw. Het resultaat was in beide gevallen een sterk contextueel gebouw, dat volgens de publieke opinie in zijn materiaalgebruik, sobere architectonische uitstraling en strakke, zakelijke vormgeving representatief was voor Nederland. Hoewel ook de diverse bewindslieden tijdens de opening van de gebouwen in 1964 spraken over de symboliek van de ambassades, is op basis van archiefmateriaal niet vast te stellen dat de nationale betekenis van de gebouwen in de ontwerpopdracht als zodanig was verwoord. De aanleiding tot de bouw was in zowel Washington als Bonn vooral pragmatisch: ruimtegebrek. Stijl noch materiaal werd voorgeschreven. De ingetogen sobere architectuur vond haar oorsprong in de wens van de Nederlandse overheid om aan te sluiten op de bestaande situatie en verwijst vooral naar de functie van de ambassade, als de diplomatieke werkplek van een klein land. In Washington en Bonn gaf de Nederlandse overheid de voorkeur aan ingetogen Nederlands vlagvertoon in plaats van nationale architectonische statements. In hoeverre dit een bewuste politieke strategie was, die mogelijk ook bij latere Nederlandse ambassadegebouwen is toegepast en daarom als typisch Nederlands kan worden bestempeld, is een centrale vraag van het promotieonderzoek. De ambassades in Washington en Bonn tonen hoe vooral een evenwicht werd gezocht met de context van het gastland. Het was in ieder geval deze 'stille kwaliteit' in plaats van 'opzichtig uiterlijk vertoon' waarmee de Nederlanders, volgens Von Eckardt, op gepaste wijze de aandacht trokken. Een vermogen, dat volgens de Amerikanen, vooral 'small countries' bezaten.⁶⁷

NOTEN

1 De begrippen ambassade, ambassadegebouw en kanselarij behoeven enige toelichting. Het begrip ambassade duidt zowel op 'de gezamenlijke vertegenwoordigers van een regering bij een andere, de ambassadeur met zijn raden, secretarissen en verdere beampten' als op 'het gebouw, waarin de ambassade gevestigd is' (*Van Dale. Groot Woordenboek der Nederlandse Taal*). Het gebouw van de ambassade, ofwel het ambassadegebouw, wordt tevens aangeduid met het begrip

kanselarij. De kanselarij is het kantoorgebouw van de diplomatieke vertegenwoordiging. In de officiële stukken in de geraadpleegde archieven wordt het ambassadegebouw bijna altijd aangeduid als kanselarij. In dit artikel is vooral gekozen voor de meer gangbare begrippen van ambassade en ambassadegebouw.

2 Den Haag, Nationaal Archief (NL-HANA), 2.05.118, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Codearchief 1955-1964, inv.nr. 29770, openingstoespraak van L. de Block (28 januari 1964).

3 Van Roijen deed deze uitspraak tijdens het plaatsen van de gedenksteen door prinses Beatrix op 20 april 1963. Geciteerd in: 'Nieuwe Nederlandse ambassade in Washington wellicht nog in augustus gereed', *Algemeen Handelsblad*, 4 mei 1963.

4 NL-HANA, 2.05.149, Nederlandse Ambassade en Consulaten in Bondsrepubliek Duitsland, inv.nr. 353, 'Grusswort' van G.E. Baron van Ittersum, 24 april 1964.

5 Ik beperk me in dit artikel tot het noemen van een aantal sleutelpublicaties

- over politiek, nationale identiteit en architectuur: L.J. Vale, *Architecture, Power and National Identity*, London/New York 2008 (1992); R. Quek en D. Deane, *Nationalism and Architecture*, Ashgate 2012; F. Floré en C. McAtee, *The Politics of Furniture. Identity, Diplomacy and Persuasion in Post-War Interiors*, Londen/New York 2017. Over diplomatieke architectuur verschenen o.a. J.C. Loeffler, *The Architecture of Diplomacy. Building America's Embassies*, New York/Princeton 2011 (1998); K. Englert en J. Tietz (red.), *Botschaften in Berlin*, Berlin 2004; K. Fleischmann, *Botschaften mit Botschaften. Von Raumbildern und einer Neuen Länderkunde*, Oldenburg 2008; L. Elmenhorst, *Kann man national bauen? Die Architektur der Botschaften Indiens, der Schweiz und Großbritanniens in Berlin*, Berlin 2010; J. Hort, *Architektur der Diplomatie. Repräsentation in europäische Botschaftsbauten, 1800-1920*, Göttingen 2014.
- 6 Over Nederlandse ambassadebouw verschenen o.a. de volgende overzichten: S. Grip, *Ver Bouwen. De huisvesting van de Nederlandse diplomatieke vertegenwoordiging*, Rotterdam 2009; B. Colenbrander en H. Damen, 'Beeldvorming over de Nederlandse architectuur in de wereld 1980-2013', in: T. Bevers e.a., *Nederlandse kunst in de wereld. Literatuur, architectuur en beeldende kunst 1980-2013*, Nijmegen 2015, 148-231; H. Damen, 'Nederlandse residenties als zinnebeeld van de natie. De diplomatieke interieurs van Jan Holstein', *Eigenbouwer* 8 (2017), 34-49.
- 7 M.T.A. van Thoor, *Het gebouw van Nederland. Nederlandse paviljoens op de wereldtentoonstellingen*, Zutphen 1998.
- 8 Dit artikel maakt deel uit van het promotieonderzoek van de auteur naar de betekenis en de iconologie van de Nederlandse ambassadebouw vanaf de Tweede Wereldoorlog tot heden, uitgevoerd aan de Leerstoelgroep Architectuurgeschiedenis en -theorie aan de Faculteit Bouwkunde van de Technische Universiteit Eindhoven onder begeleiding van prof. dr. B.J.F. Colenbrander.
- 9 NL-HANA, 2.05.118, Buitenlandse Zaken/Code-Archief 55-64, inv.nr. 29770, openingstoespraak van L. de Block, 28 januari 1964; M. Tak, 'Nederland: prestatie en prestige in Washington', *Elseviers Weekblad*, 8 februari 1964.
- 10 NL-HANA, 2.05.118, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Codearchief 1955-1964, inv.nr. 29770, openingstoespraak van L. de Block, 28 januari 1964.
- 11 NL-HANA, 2.05.149, Nederlandse Ambassade en Consulaten in Bondsrepubliek Duitsland, inv.nr. 353, 'Grusswort' van G.E. Baron van Ittersum, 24 april 1964.
- 12 NL-HANA, 2.05.51, Directie Buitenlandse Dienst, (1940) 1945-1954 (1955). *Inventaris van het archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Directie Buitenlandse Dienst, 1945-1954*, 8.
- 13 *Nederlandse staatsmanak voor iedereen*, Zaltbommel, 1951, 61. Vanaf 1952 wordt ook 'inrichting' genoemd.
- 14 NL-HANA, 2.05.118, Buitenlandse Zaken/Code-Archief 55-64, inv.nr. 29737. In een schrijven van de Chef DBD aan alle posten, d.d. 26 april 1954, wordt melding gemaakt van een regeling met de Rijksgebouwendienst.
- 15 J.A.A. Bervoets (samenst.), *Het Rijk onder dak. Een institutioneel onderzoek naar het handelen van de rijksoverheid op het beleidsterrein van de rijkshuisvesting, 1945-1994 en in het bijzonder de Rijksgebouwendienst (1922-1994)*, Den Haag 1997, 34.
- 16 Bervoets 1997 (noot 15), 34.
- 17 Rotterdam, Het Nieuwe Instituut (HNI), archief Vegter (Vegt.1640), het dagboek van de rijksbouwmeester.
- 18 NL-HANA, 2.05.51, Directie Buitenlandse Dienst, (1940) 1945-1954 (1955), inv.nr. 735, memorandum van DBD/GB aan Chef DBD, 12 november 1953.
- 19 NL-HANA, 2.05.118, Buitenlandse Dienst/Code-Archief 55-64, inv.nr. 29765, brief van Van Roijen aan minister van Buitenlandse Zaken, 7 maart 1956; memo van DBD/GB aan Chef DBD, 28 juni 1956; brief van minister van Financiën aan minister van Buitenlandse Zaken, 12 december 1957.
- 20 NL-HANA, 2.05.118, Buitenlandse Dienst/Code-Archief 55-64, inv.nr. 29766, bericht van Van Roijen aan DBD/GB, 23 mei 1960.
- 21 In diverse notities en correspondentie tussen 1955 en 1960 wordt aangehaald dat afhankelijk van de politieke ontwikkeling in Bonn al dan niet wordt overgegaan tot de bouw van een nieuwe Nederlandse kanselarij. Zie o.a.: NL-HANA, 2.05.118, Buitenlandse Dienst/Code-Archief 55-64, inv.nr. 29752, notitie van de minister van Buitenlandse Zaken aan de Minister van Financiën, 26 oktober 1955; NL-HANA, 2.05.114, Ambassade en Consulaten Duitsland, inv.nr. 350-355, brief van ambassadeur aan minister van Buitenlandse Zaken, 2 juni 1959.
- 22 NL-HANA, 2.05.118, Buitenlandse Dienst/Code-Archief 55-64, inv.nr. 29766, memo van Hoofd DBD/BG aan Chef DBD, 17 juni 1960.
- 23 NL-HANA, 2.05.118, Buitenlandse Dienst/Code-Archief 55-64, 2.05.118, inv.nr. 29766, brief van Vegter aan Termeer, 8 juli 1960.
- 24 'Meervoudige opdracht voor de kanselarij der Nederlandse ambassade in Washington', *Bouwkundig Weekblad* 78 (1960) 24, 534-551.
- 25 P. Tauber, 'De nieuwe kanselarij van de Nederlandse ambassade te Washington', *Bouwkundig Weekblad* 82 (1964) 1, 17-22; *Bouw* 19 (1964) 36, 1222-1227.
- 26 NL-HANA, 2.05.118, Buitenlandse Dienst/Code-Archief 55-64, inv.nr. 29766, brief van N.V. tot Aanneming van Werken v/h H.J. Nederhorst aan minister van Buitenlandse Zaken, 19 juni 1961.
- 27 Schriftelijke toelichting op ontwerp van Piet Tauber in bezit van auteur, 6 juni 1996.
- 28 D. Keuning, *Piet Tauber 1927. Bouwen in opdracht*, Rotterdam, 2012, 109.
- 29 Tauber 1964 (noot 25); *Bouw* 1964 (noot 25).
- 30 T.C. Droogh, 'Twee nieuwe ambassades van Nederlandse baksteen. Representatieve bouwwerken', *Baksteen. Tijdschrift gewijd aan de eigenschappen en toepassing van kleiprodukten* 6 (1964) 2, 2-10.
- 31 Tauber 1964 (noot 25) en *Bouw* 1964 (noot 25).
- 32 Tauber 1964 (noot 25), 21.
- 33 'Bouwmeester', *Het Vrije Volk*, 24 november 1960.
- 34 Tauber 1964 (noot 25), 21.
- 35 *Haagsche Courant*, 19 november 1963.
- 36 'Nieuwe Nederlandse ambassade in Washington wellicht nog in augustus gereed', *Algemeen Handelsblad*, 4 mei 1963.
- 37 *De Volkskrant*, 28 januari 1964.
- 38 W. Von Eckardt, 'New Dutch Embassy is Rare Treat of Quality', *The Washington Post*, 3 november 1963.
- 39 Tak 1964 (noot 9).
- 40 *Eindhovens Dagblad*, 15 februari 1964.
- 41 NL-HANA, 2.05.118, Buitenlandse Dienst/Code-Archief 55-64, inv.nr. 29769, memo van Van Roijen aan DBD/GB hr. Wiegel, 8 augustus 1963.
- 42 A. Schyma, 'Hollands Schaufenster am Rhein. Die Königlich-Niederländische Botschaft in Bonn', *Denkmalpflege im Rheinland* nr. 4, 2001, 158-161. De status en vorm van dit voorontwerp zijn niet bekend. Schyma spreekt over een eerste ontwerp ontstaan in 1960 van Gebouwen Buitenland, dat zou bestaan uit een onregelmatig drievleugelig gebouw. Het is niet duidelijk of zij het ontwerp van Von Holy bedoeld.
- 43 NL-HANA, 2.05.118, Buitenlandse Dienst/Code-Archief 55-64, inv.nr. 29741, telexbericht van Van Vredenburg aan Ministerie van Buitenlandse Zaken, 6 augustus 1961.
- 44 NL-HANA, 2.05.118, Buitenlandse Dienst/Code-Archief 55-64, inv.nr. 29741, brief van plv. Directeur-Generaal Rijksgebouwendienst aan Chef van DBD van Ministerie van Buitenlandse Zaken met excerpt uit rapport van de rijksbouwmeester inzake de keuze van een architect voor de bouw van de kanselarij in Bonn, 10 oktober 1961.
- 45 NL-HANA, 2.05.118, Buitenlandse Dienst/Code-Archief 55-64, inv.nr. 29741, *Aktennotiz* van Van Dorp aan ambassade, 6 november 1961.
- 46 NL-HANA, Ambassade en Consulaten Duitsland 1955-1974, inv.nr. 353, brief van Van Vredenburg aan Van Dorp, 24 januari 1962.
- 47 NL-HANA, 2.05.118, Buitenlandse Dienst/Code-Archief 55-64, inv.nr. 29741, Vertrag Fa Eimermacher GmbH, 25 juni 1962.
- 48 Englert en Tietz 2004 (noot 5), 34.
- 49 Interview met Kerstin Würker, Bonn, 19 november 2018. Würker doet onderzoek naar het leven en werk van architect Ernst van Dorp in Bonn.
- 50 NL-HANA, 2.05.118, Buitenlandse Dienst/Code-Archief 55-64, inv.nr. 29741, *Baubeschreibung Für den Neubau der Kanselarij van de ambassade van het Koninkrijk der Nederlanden te Bonn*, Ernst van Dorp, 23 maart 1962.

- 51 Droogh 1964 (noot 30).
- 52 NL-HaNA, 2.05.149, Ambassade en Consulat Duitsland, inv.nr. 353, *Mitteilung für die Presse*, 22 april 1964.
- 53 NL-HaNA, 2.05.149, Ambassade en Consulat Duitsland, inv.nr. 350-355, brief van Van Ittersum aan minister van Buitenlandse Zaken, 4 mei 1964.
- 54 NL-HaNA, 2.05.149, Ambassade en Consulat Duitsland, inv.nr. 350-355, telexbericht van Van Ittersum aan secretaris-generaal, 9 april 1964.
- 55 *De Volkskrant*, 1 mei 1964.
- 56 *Limburgs Dagblad*, 1 mei 1964; *Dagblad van Noord-Limburg*, 6 mei 1964; *Trouw*, 5 mei 1964.
- 57 *Limburgs Dagblad*, 1 mei 1964; *Dagblad van Noord-Limburg*, 6 mei 1964.
- 58 A. Pellens, *Ein Bonner baut. Ernst van Dorp 1950-2000*, Bonn 2000, 68-70.
- 59 NL-HaNA, 2.05.149, Ambassade en Consulat Duitsland, inv.nr. 350-355, brief van Van Ittersum aan minister van Buitenlandse Zaken (4 mei 1964).
- 60 NL-HaNA, 2.05.313, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief 1965-1974, inv.nr. 26901, posttelegram van Van Ittersum aan minister van Buitenlandse Zaken (16 maart 1965).]
- 61 *Bonner Rundschau*, 28 april 1964.
- 62 *General Anzeiger*, 29/30 september 1962; *General Anzeiger*, 23 april 1964.
- 63 A. Denk en I. Flagge, *Architekturführer Bonn*, Berlijn 1997, 59.
- 64 U. en J. Zänker, *Bauen im Bonner Raum 49-69*, Düsseldorf 1969, 125.
- 65 Pellens 2000 (noot 58).
- 66 Schyma 2001/4 (noot 42).
- 67 Eckardt 1963 (noot 38).

DRS. H. DAMEN studeerde architectuurgeschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. Momenteel is zij als promovenda verbonden aan de leerstoel Architectuurgeschiedenis en -theorie van de Faculteit Bouw-

kunde aan de Technische Universiteit Eindhoven. Het promotieonderzoek heeft als onderwerp *Diplomatieke architectuur als betekenisdrager. Het ambassadegebouw als zinnebeeld van de Nederlandse natie (1960 tot heden)*.

SHOWING THE FLAG IN SOBER DUTCH STYLE POST-WAR EMBASSY BUILDINGS IN WASHINGTON AND BONN

HÉLÈNE DAMEN

In 1964 the Netherlands inaugurated two new embassy buildings: in Washington DC, designed by the Dutch architect Piet Tauber, and in Bonn, designed by the German architect Ernst van Dorp. During the opening of both buildings, the Dutch dignitaries, who included the respective ambassadors, stressed that the new embassies, while solving existing accommodation problems, were also a symbolic gesture. Embassies, which housed the Netherlands' foreign diplomatic missions, were political, representative buildings and as such carried symbolic connotations.

This article relates to part of a doctoral study focusing on the representational role of Dutch embassy buildings from the Second World War to the present day and their all-important symbolism. Archival research was conducted into the history of the origins and reception of two Dutch embassy buildings from the same post-war reconstruction period when the first embassy buildings specifically commissioned by the Dutch government were constructed. The embassies in Washington DC (1960-1964) and Bonn (1962-1964), realized in quick succession, were of comparable political importance and were distinguished by the use of brick, a material often associated with the Netherlands. In addition to the choice of materials, the sober design of both buildings was seen as stereotypical of the national character. Given the representative function of the embassies, which housed the two biggest and most important Dutch diplomatic missions, the relation between political, national identity and architecture seems to have played a role in the realization of both buildings.

In both Washington and Bonn the Dutch government purchased a plot in a residential area, at a suitable distance from the seat of government. Both designers explicitly took account of the surroundings and opted for an architecture that was modern yet understated. Piet Tauber (1927-2017), for whom this accorded with his own design principles, sought to balance functionality, context and architectural expression, resulting in 'simplicity and honesty'. Ernst van Dorp (1920-2003) emphasized the specific function of an embassy building. As the symbol of a nation in a foreign country, the design ought to conform to the national character and the context, without drawing undue attention to itself. As well as having an 'affinity' with the country being represented, the building should be 'durable' and age gracefully. According to the German architect brick and glass were more durable and revealed more 'character' as they aged. Both approaches resulted in a highly contextual building that was widely regarded as representative of the home country in the choice of material, sober architectural appearance, and taut, functional design. Although the VIPs at the openings in 1964 referred to the symbolism of the buildings, there is no indication in the archival material that the national significance of the buildings was actually specified in the design commission. Neither style nor material was stipulated. Rather, the embassies in Washington and Bonn demonstrate how a balance was sought with the context of the host country. To what extent this was a deliberate political strategy that was also applied to later Dutch embassy buildings and hence typically Dutch, is a subject for further research.